



נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

חמדת ימים HEMDAT YAMIM

פְּרֻשֶׁת הַשָּׁבוּעַ שְׁמִינִי תשפ"ב

נכנס יין יצא סוד, למה זה קשור לדוד המלך? (חלק ב)

הרב יוסף כרמל, ראש כולל 'ארץ חמדה'

"נכנס יין יצא סוד". חידוש זה נתברר בסוגיה העוסקת במחלוקת בין רבי יהודה הנשיא ורבי חייא הגדול (סנהדרין דף לח ע"א), עיינו בדברינו **לפרשת צו – פורים תשפ"ב**.

יהודה וחזקיהו, בניו של רבי חייא, הכריזו: 'אין בן דוד בא עד שיכלו שני בתי אבות מישראל, ואלו הן: ראש גולה שבבבל (המנהיג הפוליטי של יהדות בבל שהייתה תחת האימפריה הפרתית), ונשיא שבארץ ישראל (רבי יהודה הנשיא שהיה מוכר כמנהיג התורני והפוליטי של יהודי ארץ ישראל וכנראה גם התפוצות שהיו תחת האימפריה הרומית)'.
רבי יהודה הנשיא נפגע מהם מאוד. רבי חייא, ידידו הטוב ותלמידו, ניסה להרגיע את המצב וטען כי בגלל היין ששתו יהודה וחזקיהו, בהוראת רבי יהודה הנשיא, התגלה הסוד.

ננסה להסביר אילו סודות מסתתרים מאחורי הכרזתם הקשה, לכאורה, של בני רבי חייא. (עיינו בניסיונותיהם של המהרש"א והחתם סופר על אתר להסביר זאת).

נציע שתי תשובות:
א. בניו המבוססים של רבי חייא, שהיו מצאצאי שמעה, אחד מאחיו הגדולים של דוד, הודו במימרא זו בפה מלא ("יין=סוד") כי משיחתו של דוד, ולא של אחד מבניו הגדולים של ישי, היא הנכונה. זו ההכרעה לכל הדורות עד ימות המשיח, אז יתגלה משיח בן דוד בדווקא.

(הודאה זו סוגרת מחלוקת בת למעלה מאלף שנים בנושא זה, מחלוקת שגרמה לריב ומדון נוראים. נרחיב על כך בספרנו 'צפנת שמואל – מלכות דוד' שיצא לאור בקרוב, בע"ה).

ב. רבי יהודה הנשיא, לא כיהן כנשיא של מדינת היהודים, הוא נשא במשרה שהוענקה לו על ידי הקיסר הרומאי. הרומאים הם ששלטו בארץ ישראל.

רבי יהודה הנשיא החליט, אחרי מרד בר כוכבא, לוותר זמנית על ריבונות יהודית, ולהתרכז בהבטחת עתידו הרוחני והתורני של עם ישראל, גם במשך הגלות הארוכה. לכן, החליט, בנימוק של "עת לעשות לדי'..." , לכתוב את התורה שבע"פ, וכך להבטיח שאוצרות הרוח של עם ישראל לא ייעלמו בגלל צרות ואורך הגלות.

גם ריש גלותא, שהיו לו סמכויות שלטוניות גדולות משל הנשיא, לא ביטא שלטון של ריבונות ועצמאות. השלטון הפרתי הוא זה שהעניק אוטונומיה ליהודי בבל, לריש גלותא אומנם הייתה משטרה, אבל ליהודים לא הייתה מדינה עצמאית. כיוון שאין גאולה ללא עצמאות, שתי המשרות הללו חייבות להתבטל ולכלות קודם לזמן הגאולה.

זה הסוד השני שמסתתר מאחורי היין ששתו בני רבי חייא. לכן, אין בן דוד בא, ואין כנראה אפילו אתחלתא דגאולה ללא ריבונות ועצמאות.

עקרון זה מסביר גם מדוע עד ימי דוד המלך לא היה אפשר לבנות את בית המקדש, ומדוע מיד אחרי שדוד הכריז בירושלים על הקמת מדינת היהודים העצמאית הראשונה, הוא החל בהכנות מעשיות לבנינו. אחת מפעולותיו הראשונות הייתה העלאת הארון לבירתו ירושלים, ומיד אחר כך פנה אל נתן הנביא בבקשה לתמוך בבניין בית המקדש בפועל. זאת, למרות שמדינתו הצעירה עדיין לא נתבססה, והמלחמות עדיין לא נסתיימו.

דוד הבין ברוח קודשו כי הזמן של "וְהָיְתָה לְכֶם מִקָּל אֲיִבְיָכֶם ... וְהָיָה הַמָּקוֹם..." (דברים י"ב פסוק י – יא) מגיע כשמתחילה עצמאות.

מדינת ישראל היא אחת המתנות חשובות ביותר שהעם היהודי אי פעם קיבל
הבה נתאחד כולנו כדי לשמור עליה מכל משמר.

לְעִילּוֹי זְשֵׁמַת

הרב ד"ר ג'רי האכבוים י"ח באדר ב' תשפ"ב	הרב יהושע רוזן ט"ו באדר א' תשפ"ב	גב' ג'ולי קושיצקי י"ט באדר ב' תשפ"ב	הרב יוסף מרדכי שמחה שטרן ז"ל נלב"ע כ"א באדר א' תשע"ד
מר שמואל וגב' אסתר שמש י"ז בסיוון / כ' באב	מר משה וסרצוג כ" בתשרי תשפ"א	מר זליג וגב' שרה ונגרובסקי כ"ה בטבת תשפ"ב / י' בתמוז תשע"ד	גב' צפורה בת יונה דונייר נלב"ע י"ב אדר א'
הרב אשר וגב' סוזן וסרטיל ט"ז בכסלו / אלול תש"ף	חיים לייב בן מיכאל קרייסל ב' בשבט	ר' מאיר וגב' שרה ברכפלד (שרה - ט"ז בטבת תש"ף)	מר יחזקאל וגב' חנה צדיק י"א באייר תשע"ו / י"ט בתשרי תשפ"א
גב' נועה רבקה בת מלכה ברכה ומשה	ר' אברהם ומרת גיטה קליין י"ח באייר / ד' באב	ר' אליהו כרמל וגב' מלכה טויעב כרמל ח' באייר תשע"ו / י"א במנחם-אב תשס"ט	מר יצחק טרשנסקי כ"ח באדר תשפ"א

Eretz Hemdah

2 Bruriya St. POB 8178 Jerusalem 91080
Tel: 972-2-5371485 Fax: 972-2-5379626

ארץ חמדה, ע"ר

רח' ברוריה 2 ת.ד. 8178 ירושלים 91080
טל' 02-5371485 פקס: 02-5379626

www.erezhemdah.org info@erezhemdah.org

ניתן לקרוא את הדברים גם באתר האינטרנט

חֵמְדַּת שְׁנַת הַשְּׁבַע

הרב בצלאל דניאל – ראש תוכנית מורנו מבית 'ארץ חמדה'

הפטרוזיליה שלימדה אותנו תורה

טלפון מצלצל. חברת הקהילה בטלפון.

"שלום הרב. שמחתי לגלות פטרוזיליה שגדלה בפינת הגינה שלנו, במקום שמעולם לא חשבנו לגדל בו פטרוזיליה. אבל עכשיו, בשמיטה, שאנחנו לא מטפלים בגינה, ממש נחמד שזה גדל שם! אבל אז חשבתי שאולי זה נחשב שהגינה שלי מחללת שמיטה. האם אני צריכה לעקור את הפטרוזיליה, בגלל שהקרקע חיללה שמיטה?"

"ראי. העסק מעט מורכב, אז בואי נעשה סדר.

ראשית, אכן ישנם ראשונים ופוסקים האומרים שמוטל עלינו לוודא שהקרקע תשבות בשביעית (עיינו ר"ד, ריטב"א ומנחת חינוך ביחידה מס' 1 של תכנית מורנו). אך כבר העיר החזון איש (שם בעמוד 10) שגם לפי השיטות הללו, החובה מוטלת עלינו לסייע לאדמה להימנע מעבודה, אך איננו מצווים למנוע את עבודת האדמה באופן פעיל. אחרת היינו מצווים לעקור את כל העצים לפני השמיטה, דבר שלא יעלה על הדעת!"

"אה, אם כך אין בעיה בכך שהפטרוזיליה גדלה לבד? מותר לאכול אותה?"

"ובכן, זו שאלה מעט שונה. הפטרוזיליה גדלה מעצמה, בלי שעשיתם שום דבר, נכון? כן! כנראה שנפלו לשם זרעים או משהו בשלב מסוים, הגיע החורף והגשם השקה אותם, ועכשיו יש שם פטרוזיליה לתפארת!"

"כמובן שאיננו חושדים שאתם תזרעו פטרוזיליה בשביעית. זה איסור דאורייתא. אנחנו גם לא חושדים שתזרעו את הפטרוזיליה ביחצי שוגג, כלומר תאפשרו לזרעים להגיע לשם רק יחצי בכוונה. אבל אם נתיר לכם לאכול את הפטרוזיליה, אנחנו חוששים שאנשים אחרים יזרעו יחצי בכוונה. הרי זה יכול לקרות באותה מידה עם כל ירק אחר: מלפפונים, עגבניות, גמבות, וכדו'."

"הרב, לא הבנתי, אתה חושש שאם אתה תתיר לי לאכול את הפטרוזיליה אנשים ישמעו מזה?"

"ראי, לא מדובר בחשש אישי שלי. חז"ל עמדו על הבעיה הזאת, שאם יהיה מותר לאכול את הירקות שגדלו מעצמם בשמיטה, אנשים עלולים בידועים ובלא יודעים לגרום לזריעה. זה לשון הרמב"ם (הלכות שמיטה ויובל פרק ד הלכה ב): 'מדברי סופרים שיהיו כל הספיחים אסורין באכילה, ולמה גזרו עליהם? מפני עוברי עבירה, שלא ילך ויזרע תבואה וקטניות וזרעוני גנה בתוך שדהו בסתר, וכשיצמח יאכל מהם ויאמר ספיחים הן (כלומר, שגדלו מעצמם), לפיכך אסרו כל הספיחים הצומחים בשביעית.'"

כמובן שאין הכוונה שגזרו את הגזירה בכדי למנוע את הרשעים מזריעה. מי שיבחר לעבור עבירות יעבור עליהן בכל מקרה. נראה שהכוונה היא שיהיה פיתוי לזרוע 'בטעות', ובכל פעם הטעות תהיה יותר מכוונת, נמצא שהוא ממש מחלל את השמיטה."

"אם כך, הרב אומר שחז"ל גזרו איסור לאכול את הפטרוזיליה."

"אכן."

"אז... מה אני אמורה לעשות איתה? האם אני חייבת לעקור אותה?"

"זו שאלה מעניינת. יש מחלוקת אם מותר לפגוע בספיחים, שהרי בלאו הכי אסור לאכול אותם (עיינו יחידה 15 עמוד 3-1). שהרי מקור איסור הפגיעה בפירות השביעית הוא 'והייתה שבת הארץ לכם לאכלה', לאכלה – ולא להפסד. יתכן ואם אין אפשרות לאכול את הפרי, אין איסור לפגוע בו.

היו שהבינו מהמשנה (שביעית פרק ה משנה ד) שישנו יתרון בעקירת הספיחים. למעשה שב ואל תעשה עדיף – אסור לאכול, אסור לסייע בגידול הספיח, אך עדיף לא לעקור אותו."

"וואם הוא ישרוד עד השנה הבאה?"

"גם זו שאלה טובה. אמנם לעניין הגדרת קדושת השביעית אנו פוסקים שהולכים לפי קטיף הירק (עיינו יחידה 14 עמוד 9 והלאה). כלומר, אם תקטפי את הספיחים הללו בשנה הבאה, הם לא יוגדרו כקדושים בקדושת שביעית. אך מכיוון שמטרת איסור הספיחים היא למנוע את הזריעה בשביעית, כל מה שנזרע בשביעית אסור באיסור ספיחים, גם אם הוא לא נקטף בשביעית."

"אז מה הרווחתי מהפטרוזיליה שגדלה לי?"

"אמנם לא הרווחנו פטרוזיליה לאכילה, אך בעזרתה זכינו לחזור על סוגיות רבות."

"אה, נכון! תודה רבה הרב!"

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

מתפללים לרפואתם השלימה של:

טל שאול בן יפה
גדעון בן רחל
חנן הראל הכהן בן דרורה
משה בן רחל

ניר רפאל בן רחל ברכה
שי בת הלל
מאירה בת אסתר
ר' יצחק בן בריינדל גיטה
נהוראי בן רבקה נמיר

ישראל בן רבקה
אריה יצחק בן גאולה מרים
נטע בת מלכה
חוה ראנלה בת פיילא
רבקה בת שרה בלה

בתוך שאר חולי עם ישראל

חֵמְדַּת הַדָּף הַיּוֹמִי

תקופת צינון בהלכה וניגוד עניינים / יבמות דף כה
הרב עקיבא כהנא

חוק שירות הציבור קובע כללים רבים שחלים על עובדי ציבור שהיו שותפים בעיצוב של תהליך מסוים, ורוצים לעבור ולעבוד בתוך החברה שבעניינה החליטו. במאמר הבא נעסוק בשאלה מהי ההלכה בנושא זה.

בסוף השבוע נקרא את המשנה במסכת יבמות (כה עמוד ב) שעוסקת בשאלה דומה, במשנה נכתב: החכם שאסר את האשה בנדר על בעלה - הרי זה לא ישאנה; מיאנה או שחלצה בפניו - ישאנה, מפני שהוא ב"ד". **המשנה מחלקת בין שני מקרים** מקרה אחד שבו אשה מגיעה עם נדר שבו היא נאסרת על בעלה, ומנסה להתיר אותו אצל חכם מסוים, והחכם לא מתיר את הנדר, בעקבות זאת היא נאלצת להתגרש, והגמרא אוסרת על החכם שטיפל בעניין להתחתן עם האשה. מקרה שני שבו אשה הגיעה לחכם ומיאנה או ביצעה חליצה בפניו, והדין הוא שמותר לדיין לשאת את האשה.

הגמרא הביאה שבברייתא נכתב שהדין שאם אדם היה אחד משני אנשים שמעידים מותר לו לשאת אותה נכון גם במקרה ששני אנשים העידו על שדה שהיא שייכת לאדם מסוים, שמותר לאחד מהם לקנות אותה ממנו. **הריטב"א שואל** מהו הדין אם שניהם יחד רוצים לקנות את השדה לאחר עדותם, הוא מביא שמהירושלמי משמע שהם לא יכולים לקנות את השדה ביחד, משום שיש חשש לשקר, אך הוא אומר שמהבבלי נראה שגם במקרה כזה הדבר מותר, משום **שבגמרא בגיטין (סז) אמרו** שאם נכשיר מקרה שבו בעל אומר לשליחים לכתוב גט לאשתו וגם לתת אותו, הרי יש לחשוש שמא האשה תשכור עדים שיכתבו לה גט ויתנו לה, והגמרא מקשה מהדין של "שנים החתומים על שטר מקח". **מזה מוכח** שלמרות ששני העדים שחתומים על שטר מקח גם אם שניהם קונים יחד, אין איסור. **משום** שהרי במקרה שם לשני העדים היתה נגיעת ממון, שהאשה שילמה לשניהם. המאירי **מסביר את סברת הריטב"א** משום שבזמן העדות אין חוששים לכך שהעדים משקרים, ואילו לאחר העדות, אין דין של "נגיעה" שפוסלת את העדות למפרע, ולא ניתן לפסול עדות למפרע.

לעומת גמרא זו בגמרא בחולין (מד ע"ב) נאמר שרבה בר בר חנה בדק בהמה האם היא טריפה והכשיר אותה, ולאחר מכן קנה אותה בסכום גדול. הגמרא שם מקשה כיצד רבה בר בר חנה קנה את הטרפה שהוא עצמו הכשיר והרי יש כאן חשש "חשדא! דתניא, דן את הדין; זיכה וחייב, טימא וטיהר, אסר והתיר, וכן העדים שהעידו - כולן רשאין ליקח, אבל אמרו חכמים: הרחק מן הכיעור ומן הדומה לו". הגמרא שם מתרצת שיש להבדיל בין דברים שנמכרים בשומא שאסור למי שהורה להתיר לקנות, משום שנראה שמורידים לו במחיר בשכר הוראתו להתיר, לעומת זאת כאן "מתקלא מוכח" - המשקל מוכיח שהוא קונה לפי משקל. **התוספות (כאן ד"ה לא חשו) למד מגמרא זו** שלמרות שמותר לדיין שהיה חלק מבית דין לסמוך על ההיתר שהתיר, מכל מקום ראוי שאדם יתרחק מהיתרים כאלו. **הבית שלמה (א, כה) כותב** שבמקרה שעד היה חלק משני עדים, וכעת הוא מקבל רק משהו מועט מהשדה שהעיד עליה, לא צריך גם להתרחק מזה.

הים של שלמה (יבמות ב, כ) כותב שבמקרה של הוראת איסור או הוראת משפט כדיין יחיד, מותר לקחת את הדבר שעליו הורו, כפי שמשמע בגמרא בחולין, ואפילו אם האדם הוא דיין יחיד, ורק במקרה של עריות החמירו חכמים משום שיש חשש שאדם מתיר יותר בגלל שהוא חומד את האשה. **מהט"ז (אבן העזר יב, ב) כותב להיפך** בממון יש לחשוש גם כשיש אנשים רבים, וזאת משום שבממון אנשים רבים שישקרו יוכלו להנות מהממון, ויכולו לשלם להם מתוך הממון שיתקבל, אולם אשה לא ראויה לכמה אנשים, ולכן אין עניין לאדם לשקר עבור אדם אחר.

במשנה נאמר שבמקרה שהדיין היה נשוי, ואחר כך מתה אשתו, או התגרשה לא מכח קטטה שהוא עצמו יצר, או במקרה שהאשה התחתנה עם אדם אחר אחר כך הרי שמותר לדיין לשאת אותה לאחר זאת, משום שלא חוששים במקרה כזה שהוא שיקר. **בירושלמי (יבמות ב, יב) הסביר** שהטעם לכך שבמקרה שהדיין היה נשוי בזמן הדיינות, "אין אדם מצוי לחטוא לאחר זמן". כלומר, שברוך כלל אם אדם שינה את הדין הוא עושה זאת בשביל הזמן המיידית והקרוב, ולא לזמן רחוק. בנוסף הירושלמי מסביר למה "מותרות לבניהן ולאחיהן שאין אדם מצוי לחטוא לא מפני בנו ולא מפני אחיו" - כלומר, לא חוששים שאדם ישנה את הדין בשביל קרוביו, אלא רק בשביל עצמו.

הנצי"ב (מרומי שדה ד"ה הא) כותב שלפי גירסת הרי"ף בגמרא במקרה של חכם שהורה הוראת איסור, יהיה מותר לו לשאת את האשה, ורק במקרה שהוא לא הסכים בכלל לקבל את האשה יהיה אסור לו לשאת.

מהגמרא עולה שאין לדיין איסור לשאת אשה שהיתה בפניו בבית הדין, למרות שנראה מהגמרא שהוא הכיר אותה מבית הדין, למרות זאת אם התיר אותה לבעלה, ולא אסר אותה, אין לאסור עליו לשאת אותה אם בכל זאת גירש אותה בעלה.

לעניין אדם שהיה בשירות הציבור, לכאורה עולה מהסוגיה כך (כמובן, שכאן מדובר על ההבנות ההלכתיות, ולא האתיות או החוקיות שבימינו):

- א. אדם שהחליט לבד החלטה מסוימת, או באופן שהוא היה המחליט העיקרי, הרי שאסור לו להנות מאותה ההחלטה גם לאחר פרישתו, משום שיש כאן "לזות פה ועקשות שפתים".
- ב. יתכן שלאחר כמה שנים הדבר מותר, כמו שנאמר ש"אין אדם חוטא לאחר זמן", יתכן שרק אם קרה מקרה חיצוני של שינוי נסיבות כמו במשנה הדבר יהיה מותר.
- ג. ההלכה לא מתייחסת במפורש לשאלה אחרת, האם יהיה מותר לאותו חכם שהתיר, לעשות עסקים אחרים עם אותו אדם שהוא העיד לטובתו? ולכאורה אין איסור בדבר, כלומר, אם ברור שהוא לא נהנה מההחלטה אלא רק מקבל טובת הנאה לאחר זמן מה מאותו הגוף שעליו הוא העיד? אין איסור בדבר, ועיין בשו"ת מים חיים (א, סה) שדן בעניין מתנות לעובד ציבור לאחר שעזר לאדם, ובמאמרו של הרב ורהפטיג (שערי צדק טז עמ' 110-95) ובמאמרו של הרב אישון (שם עמ' 183-188).

שמיני

ד. אדם שהחליט החלטה ממונית לטובת גוף מסוים, וזו החלטה שניתן לקבל אותה רק עם אנשים נוספים, כלומר, שצריך כמה אנשים שיקבלו את ההחלטה, במצב שצריך הרכב של שלושה אנשים, אז אין איסור עקרוני להנות מההחלטה, אבל עדיין "בעל נפש" יתרחק ולא יהנה מזה, יש דעות שאין דין של "בעל נפש" אם שלושה אנשים החליטו את ההחלטה.

ה. במקרה שבו היה שינוי נסיבות והיה ברור בזמן ההחלטה שהמחליט לא עושה את זה עבורו, ולאחר מכן התגלגל שינוי נסיבות, מותר יהיה למחליט להנות מההחלטה, כמו במקרה שבו הדין לא היה חושב על האשה שאסר על בעלה.

סיכום: במשנה ובגמרא נפסק שאסור לחכם שאסר אשה או לאדם שהיה מעורב בעדות לטובת היתר אשה, לשאת את האשה, אלא אם כן הדבר נעשה על ידי שני אנשים שהוא אחד מהם. דין זהה יהיה כששנים מעידים על שדה שהם מותרים לקנות אותה, אך ראוי להחמיר, משום "הסר ממך עקשות פה", ונחלקו הדעות מהי ההגדרה של דין זה, דיון זה משליך על השאלה האם אדם שהיה בתפקיד ציבורי וקיבל החלטה לגבי חברה יוכל לעבוד בחברה זו לאחר פרישתו, כפי התנאים שכתבנו לעיל.

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

<p>לע"נ שלמה דוד בן זלמן ושרה אבנית ז"ל נלב"ע סיון תשע"ט</p>	<p>לע"נ רבי יעקב ז"ל בן אברהם ועישה וחנה בת יעיש ושמחה סבג</p>	<p>לע"נ גב' לוריין הופמן ז"ל</p>	<p>לע"נ חיים משה בן קוקה יהודית כהן ז"ל נלב"ע ז' בתשרי תשע"ה</p>	<p>לע"נ סוזי בת עליזה כהן ז"ל נלב"ע כ"ד בחשוון תשע"ח</p>
---	---	--	--	---

לע"נ הנפלים במערכה על הגנת המולדת הי"ד

הספר משטר ומדינה בישראל על פי התורה (4 כרכים) מאת הרב נפתלי בר אילן, יצא לאור בעריכה חדשה בהוצאת מכון "ארץ חמדה" הספר מתמודד עם אתגרי השעה הניצבים בפני המדינה היהודית העצמאית ע"י ניתוח וביורר מקיפים במקורות. בין הנושאים הנדונים - משטר דמוקרטי ומלוכני, שלטון החוק, הפרדת רשויות, ביקורת שיפוטית, טוהר השלטון, מדיניות פסקלית ומוניטרית, שירותי רווחה, סל תרופות, איכות הסביבה, משפט בינלאומי, אמנת ג'נבה, כבוד האדם וחירותו, פיתוח האישיות, זכויות אזרח ועוד ועוד.

זכה בפרס הרב קוק ובפרס הרב ישראלי של מכון ארץ חמדה.



לרכישה

אַרְץ חַמְדָּה

הרב מרדכי הוכמן

רבי יהושע והכהנים הגדולים

בתחילת מסכת יבמות נחלקו בית שמאי ובית הלל במקרה שמת אחד האחים והוא היה נשוי לכמה נשים. האח החי צריך לייבם (לשאת) את אחת האלמנות, או לחלוף לה את נעלו ואז היא מותרת להינשא לשאר העולם. הייבום או החליצה שנעשה באישה האחת ישפיע גם על האישה השנייה (ה"צרה") וגם היא תהיה מותרת להינשא לשאר העולם. אמנם כאשר אחת משתי הנשים האלמנות היא בתו של האח החי, אסור לו לייבם אותה, שהרי בתו אסורה עליו באיסור ערווה; ו'הבת' פטורה הן מהייבום והן מהחליצה. ונחלקו בית הלל ובית שמאי מה דין האישה השנייה שהיא ה'צרה' של ה'בת'. בית שמאי סבורים שמותר לאח החי לייבם (לשאת) את צרת-הבת, ולכן צרת-הבת זקוקה או לייבום או לחליצה. ובית הלל אוסרים על האח לייבם את צרת-הבת ומתירים אותה להינשא לאנשים אחרים בלא חליצה. לפי שיטת בית הלל צרת-הבת שהיא פטורה גם מן החליצה מותרת להינשא אפילו לכהנים. אך לשיטת בית שמאי אם ה'צרה' נהגה כבית הלל ונישאה בלא חליצה ונולד מנישואין אלו בן, הוולד הזה הוא 'פגום' בייחוסו, ואינו יכול לשרת ככהן בבית המקדש ובוודאי שלא ככהן גדול. ומאידך, לשיטת בית הלל אם ה'צרה' נהגה כבית שמאי ונישאה לאח של המת ונולד מנישואין אלו בן, הוולד הזה הוא ממזר, ובוודאי שאינו יכול להיות כהן גדול.

הדברים התמוהים של רבי טרפון

בתלמוד מובאים דברי תנאים שנאמרו ביחס לאותה המחלוקת והם מעוררים תמיהה רבה. בתלמוד הבבלי (יבמות דף טו, א) מובאת ברייתא: "אמר רבי טרפון: תאבני, מתי תבא צרת הבת לידי ואשאנה (אייבם אותה)". ולפי פשוטם של הדברים רבי טרפון מתאווה, שאחיו שנשא את הבת של רבי טרפון ואשה נוספת, ימות. ואז רבי טרפון יוכל להורות שהלכה כבית שמאי ויישא (ייבם) את צרת הבת (האשה הנוספת). והדברים תמוהים מדוע הסוגיה לא הקשתה כיצד ייתכן שרבי טרפון יתאווה שאחיו ימות כדי להורות שהלכה כבית שמאי¹.

והדברים תמוהים גם לפי הגירסה ההפוכה, ולפיה רבי טרפון התאווה להורות שהלכה כבית הלל. גרסה זו מופיעה בתוספתא (יבמות פ"א ה"ב, ובדומה בסוגיית התלמוד): "אמר ר' טרפון תאב אני שיהא לי צרת הבת ואשאנה לכהונה". וגם גרסה זו היא קשה. הוא לא אמר "תאב אני שתבוא לבית הדין שלי צרת הבת", אלא "תאב אני שתהא לי צרת הבת ואשאנה לכהונה". ולפי פשוטם של הדברים הוא מתאווה שאחיו, שנשא את הבת של רבי טרפון ואשה נוספת, ימות. ואז רבי טרפון לא יוכל לקיים את מצוות הייבום עם בתו שהיא אלמנת אחיו, שהרי בתו אסורה עליו. והוא ישתדל להשיא את האלמנה השנייה (צרת הבת) לכהנים, כדי להורות שהלכה כבית הלל ש'צרת הבת' מותרת להינשא בלא חליצה ואפילו לכהנים. והדברים תמוהים, שהרי גם אם חשוב לרבי טרפון להורות שהלכה כבית הלל, מדוע הוא מתאווה שאחיו ימות לשם כך.

הדברים התמוהים של רבי יהושע

בתוספתא (שם) מובאים דברי רבי יהושע בענין ה'צרות', וז"ל:

"... שאלו את ר' יהושע בני צרות מהן? אמר להם למה אתם מכניסין ראשי לבין שני הרים גדולים, לבין בית שמי ובין בית הלל? שיריצו את ראשי? אלא מעיד אני על משפחת בית עלובאי מבית צבאים ועל משפחת בית קופאי מבית מקושש, שהן בני צרות, ומהם כהנים גדולים? והיו מקריבין לגבי מזבח."

עדותו של רבי יהושע היא תמוהה, שהרי עיקר הענין עליו התבקש לענות חסר מדבריו. שהרי לא בירר בדבריו על אילו 'בני צרות' הוא מעיד. האם העיד על 'צרות' שנהגו כמו בית שמאי והתייבמו (נישאו) לאחים כהנים, שלשיטת בית הלל ה'בנים' שנולדו מנישואין אלו הם ממזרים, ובכל זאת הוא מעיד שממשפחות אלו יצאו בנים שימשו ככהנים גדולים - ומכאן שאין הלכה כבית הלל. או להיפך, שהוא מעיד על 'צרות' שנהגו כמו בית הלל שמתירים אותן להינשא לקהל (ובכלל זה לכהנים) בלי חליצה, שלשיטת בית שמאי ה'בנים' שנולדו מנישואים שכאלו הם פגומים לכהונה, ובכל זאת הוא מעיד שממשפחות אלו יצאו בנים שימשו ככהנים גדולים - ומכאן שאין הלכה כבית שמאי. ונמצא שהעדות של רבי יהושע עיקרה חסר, ולא ברור לטובת מי העיד!

צרת הבת הסמלית

צריך להבין שהקשיים האלו הם מכוונים, וכאשר אנו רואים דברים תמוהים בדברי חז"ל זו דרך שלהם לרמוז שלנושא ההלכתי שעליו הם דנים יש גם משמעות סמלית, ואם נייחס את הדברים התמוהים אל המשמעות הסמלית תסור התמיהה. בספר קהלת (ט, ט) נאמר: "רָאָה חַיִּים עִם אִשָּׁה אֲשֶׁר אֶהְבֶּתָּ...". הכתוב מזכיר "חַיִּים" ומזכיר "אִשָּׁה". חז"ל דרשו שכוונת הכתוב "חַיִּים" היא לאומנות שמפרנסת את האדם, ולמדו שקיימת חובה על האב ללמד את בנו גם אומנות שתפרנס ותחיה אותו (קידושין דף ל, ב): "רָאָה חַיִּים עִם אִשָּׁה אֲשֶׁר אֶהְבֶּתָּ". אם 'אִשָּׁה' (שמוזכרת בכתוב) ממש היא - כשם שחייב (האב) להשיא אשה, כך חייב ללמדו אומנות. אם ('אִשָּׁה' שמוזכרת בכתוב אינה כפשוטו, אלא) תורה היא - כשם שחייב ללמדו תורה, כך חייב ללמדו אומנות."

אם נעמיק בדברי חז"ל נוכל להסיק שאפשר שיהיו לאדם בנוסף לאשתו הממשית גם נשים סמליות. האישה הסמלית הראשונה היא התורה שהדרשה מכנה אותה "אִשָּׁה אֲשֶׁר אֶהְבֶּתָּ". והדרשה ממליצה להוסיף אל ה"אִשָּׁה" הזו 'אשה סמלית' נוספת שהיא ה"אומנות". ונמצא שה'אומנות' היא 'צרתה' של ה'תורה'. התורה נמשלה אצל חז"ל גם לבת של בורא העולם: "בת מלך זו תורה" (אוצר המדרשים, אייזנשטיין עמוד ת"ג). ונמצא שיש לו לאדם את האשה הסמלית האהובה - 'בת-המלך' שהיא ה'תורה', וגם את 'צרת-הבת' שהיא ה'אומנות'. היתר 'צרת הבת' במשמעות הסמלית מתפרש כהיתר לעזוב את ה'תורה' ולעסוק באומנות ובשאר ענייני העולם הזה שהם נצרכים לאדם הפרטי או לעם ישראל בכלל.

רבי טרפון היה כהן והיה עשיר גדול, הכהנים נחשבים בתנ"ך בתור מורי התורה ולכאורה ראוי היה שרבי טרפון ישקיע את כל זמנו בלימוד התורה. אך הדבר לא מנע ממנו להשתדל להרבות את עושרו באמצעות קניית נכסים נוספים (מסכת כלה פ"א הכ"א). לשיטתו, הדבר מניע את גלגלי המשק ומביא פרנסה לאחרים, ובכך הוא תורם לעם ישראל. וזו היתה כוונתו באומר: "יתאבני, מתי תבא צרת הבת לידי ואשאנה". רבי טרפון רצה שאף אנשים אחרים שהם 'מורי התורה' ונחשבים באופן סמלי ל'כהנים' - ישתלבו בעסקיו וינהגו כמוהו. וזו היתה כוונתו באומר "תאב אני שתהא לי צרת הבת ואשיאנה לכהונה".

העדות של רבי יהושע

העדות של רבי יהושע מתייחסת גם היא ל'צרת הבת' הסמלית. והוא מעיד שיש בעם ישראל שני שרשי נשמות, שורש נשמת 'משיח בן דוד' שמסמל גאולה בדרך התורה והתפילה, ושורש נשמת 'משיח בן יוסף' שמסמל גאולה בדרך השתדלות גשמית. אדם ששייך בשורש נשמתו לאחת מן הנשמות האלו משוכנע לפעמים שרק הדרך שלו תביא את הגאולה, והוא זה שנושא את 'האשה הסמלית' הנכונה וה'צאצאים הרוחניים' שלו נחשבים בשמים בתור 'כהנים גדולים' שמקריבים על גבי המזבח שבשמים. ואילו חברו החולק עליו נושא באיסור את 'צרת הבת' וה'צאצאים הרוחניים' של חברו הם פסולים. אך האמת ששתי השיטות נכונות וה'צאצאים הרוחניים' של כל אחת מהשיטות נחשבים בשמים ל'כהנים גדולים'. רבי יהושע מזכיר את שמות המשפחות והוא מרמז למשמעות הסמלית שלהם. המחלוקת באיזו דרך להביא את הגאולה, האם בדרך העמל הגשמי או בדרך עמל התורה, רמוזה גם בדברי חז"ל ביחס לכתוב בשיר השירים (ח, יב-יד): "כְּרָמִי שָׁלִי לְפָנַי הָאֶלֶף לָךְ שְׁלֹמֹה וּמֵאֲתָיִם לְנֹטְרִים אֶת פְּרִי: הַיּוֹשֶׁבֶת בְּגַנִּים חֲבָרִים מְקֻשְׁבִּים לְקוֹלֶךָ הַשְּׂמִיעִינִי: בְּרַח דּוֹדִי וְדִמָּה לָךְ לְצַבִּי אוּ לְעֶפֶר הָאֵילִים עַל הָרִי בְּשָׂמִים:".

חז"ל דורשים שיש קבוצה גדולה קבוצת "הָאֶלֶף" שעוסקת בענייני המלכות ובעניינים הגשמיים, ויש קבוצה קטנה של "מֵאֲתָיִם" שעוסקת בתורה³.

פעמים רבות שקבוצת העוסקים בענייני המלכות והגשמיות מעליבים את קבוצת עוסקי התורה, ולכן רבי יהושע מכנה את קבוצת עוסקי התורה בשם "משפחת בית עלובאי". קבוצה זו עוסקת ברצונו העיקרי של בורא עולם הנדמה בשיר השירים ל'צבאי', ולכן רבי יהושע ממשיך וקורא לה גם "מבית צבאים".

תרגום יונתן (במדבר טו, לב) מגלה שה'מקושש' היה מבית יוסף, ולכן מכנה רבי יהושע אנשים משורש נשמת יוסף בשם "מבית מקושש". פעמים שאנשים משורש נשמת דוד שעוסקים בתורה בזים לאנשים משורש נשמת יוסף שעוסקים בגשמיות, ומכנים אותם בשם 'קופים', משום שלשיטתם מי שאינו משקיע את מרצו בתורה לא הגיע למעלת 'אדם' והוא 'קוף', ורבי יהושע מרמז לכך ומכנה את האנשים מבית יוסף גם בשם "משפחת בית קופאי".

ובכל אופן, אע"פ שחברי הקבוצות השונות מכנים בשמות גנאי את חברי הקבוצה האחרת ("בית עלובאי", "בית קופאי"), רבי יהושע מעיד שלאמתו של דבר כולם רצויים בשמיים. וכולם נחשבים כמו כהנים גדולים שמקריבים את מעשיהם על המזבח שבשמים. גרסת התוספתא בענין המשפחות ששורש נשמתם הוא מבית דוד היא אמנם "בית עלובאי מבית צבאים", ואילו גרסת התלמוד הבבלי (יבמות דף טו, ב) היא "משפחת בית צבועים מבן עכמאי", אך גם גרסה זו מרמזת אל הבז שחשים אנשים ששורש נשמתם הוא ממשח בן יוסף כלפי אנשים ששורש נשמתם ממשח בן דוד. והיא מזכירה את האמור בספר ירמיה (יב, ט) "הַעֵיט צְבֹוע נְחֻלְתִּי לִי", וכפי שפירש רש"י: "עוף אחד שהוא צבוע וכל העופות נאספים עליו לאוכלו שונאים אותו". והמילה "עכמאי" נראית כשיבוש וברוב כתיבי היד כתובה מילה אחרת, ונראה שבמקור היה כתוב "עלובאי" וכפי שהכתיב הוא בתוספתא.

מהלך סוגיית התלמוד הבבלי

בסוגיית התלמוד הבבלי ביארו את דברי רבי יהושע בברייתא באופן שהוא בא לבאר שהלכה כבית הלל עם השלכה צדדית נוספת לדבריהם, כך שבית שמאי מודים לאותה השלכה צדדית נוספת. אולם זה תפקידה של סוגיית התלמוד לדחוק בדברי הברייתא כך שניתן יהיה להסיק ממנה מסקנה הלכתית. אולם כאמור, פשטות הברייתא מרמזת למחלקת בהשקפת עולם שבין בית שמאי לבין בית הלל. ואכן לפי הבנה סמלית זו, רבי יהושע שהצהיר מתחילה שאינו רוצה להכניס ראשו למחלוקת זו, עמד בדבריו ולא נקט עמדה חד-צדדית, אלא גילה ששתי השיטות נכונות. ויש תפקיד של 'כהן גדול' בתורה, ויש תפקיד של 'כהן גדול' בכלכלה. וכשם שעמל התורה של 'הכהן הגדול' שהוא שר התורה מוקרב על גבי המזבח שבשמים, כך מוקרב על גבי המזבח הגדול שבשמים גם עמל הכלכלה של 'הכהן הגדול' שבכלכלה. וזו גם היתה כוונתו הפנימית של רבי טרפון, בדבריו על 'צרת הבת'. וברור היה לתלמוד שסגנון דבריו של רבי טרפון מכוון ליצרת הבת' הסמלית, ולכן לא הקשה התלמוד על סגנון דבריו של רבי טרפון.

אולם היו מי שחלקו על הגישה הפייסנית של רבי יהושע ושל רבי טרפון ליצרת הבת' הסמלית, וענין זה יתבאר במאמרים הבאים בעז"ה.

¹ וראו עוד בתוספות הרא"ש ובערוך לנר יבמות דף טו, א.

² "כהנים גדולים" בגרסת כתבי היד

³ "כרמי שלי לפני האלף לך שלמה, שלמה לדידיה, ומאתים לנוטרים את פרו רבנן" (שבועות דף לה, ב).

לע"נ אמו"ר רחל בת ר' בנימין בונים ע"ה

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"י)

Sidney, Australia

סידני, אוסטרליה

אדר ב' תשע"ה

כשרות תפילין המוכנות בסיוע ילדים לפני גיל בר מצווה

השאלה

האם התפילין המוכנות בפרויקט שבו משתתפים נערים שעדיין אינם בני מצווה, כשרות?

תשובה

יש יתרון חינוכי גדול בכך שהנערים שותפים בהכנת התפילין, ובלבד שהשתתפותם תהיה בהקפדה על הכללים המפורטים להלן. מכל מקום, חידוש דרך זו בחיוב מצוות התפילין, כחידושים אחרים, אפשרי רק אם הוא מקובל על דעתו של המרא דאתרא במקום שבו רוצים להנהיג חידוש כזה.

ישנן מספר פעולות בדרך עשיית התפילין שצריכות להיעשות דווקא על ידי גדול. על פי מה שנמסר לנו, בפרויקט המדובר אכן מקפידים שהפעולות הללו תיעשנה בעיקר על ידי גדולים, והילדים רק מסייעים, ואף מלמדים אותם שדברים אלו צריכים להיעשות דווקא על ידי גדולים.

ישנן פעולות שכשר לעשותן רק מי שהוא בר חיוב במצווה, וקטן מופקע לגמרי מעשייתן אף אם גדול 'עומד על גביו', וישנן פעולות שקטן כשר לעשותן אם גדול 'עומד על גביו' ויכוון לעשותן 'לשמה'.

1. לכתובת פרשיות התפילין¹ ולעשיית ה'ש' על התפילין של ראש²: קטן שהגיע לחינוך פסול גם בדיעבד ואף אם גדול 'עומד על גביו'³. בן י"ג כשר לכתחילה, בתנאי שידוע שהביא ב' שערות, או שהתמלא זקנו⁴. אם לא התקיים אחד מתנאים אלו, הוא פסול גם בדיעבד⁵. בן י"ח שלא התקיים בו אחד מתנאים אלו, כשר רק בדיעבד⁶.

2. להכנת הבתים, לתפירת התיתורא ולכריכת 'מטלית' ושיער סביב הפרשיות: קטן שהגיע לחינוך פסול גם בדיעבד. בן י"ג כשר לכתחילה בתנאי שידוע שהביא ב' שערות או שהתמלא זקנו; ואם לא התקיים אחד מתנאים אלו, כשר רק בדיעבד⁷.

3. עשיית הקשרים (ד' ברצועת תפילין של ראש, י' ברצועת תפילין של יד): קטן שהגיע לחינוך, פסול גם בדיעבד. בן י"ג כשר לכתחילה אם גדול עומד על גבו ומצווהו לעשות לשמה, אף שלא ידוע שהביא ב' שערות ולא התמלא זקנו⁸.

4. השחרת הרצועות: קטן שהגיע לחינוך כשר לכתחילה, אם יש גדול שעומד על גביו⁹.

¹ שו"ע או"ח לט, א.

² שם סעיף ב, וכפי שביארו: ט"ז שם סק"ב; מגן אברהם שם ס"ק ו; ביאור הגר"א שם; משנה ברורה שם ס"ק י (ועוד) על פי דברי הרמב"ם בהלכות תפילין ג, טז (שמהם עולה שלעשיית ה'ש' ודאי פסול, אלא שדנו הפוסקים בשאלה אם פסול זה משליך גם על כלל עשיית הבתים או לא, כדלהלן).

³ משנה ברורה שם ס"ק ח וס"ק י.

- ⁴ מגן אברהם שם ס"ק א; משנה ברורה שם ס"ק ג-ד וביאור הלכה שם ד"ה או קטן.
- ⁵ פשטות לשון השולחן ערוך הנ"ל "פסול", וכפי שעולה גם מדברי המשנה ברורה שם ס"ק י) והביאור הלכה ד"ה כל שפסול שלא הכשיר בדיעבד אלא בכוונה.
- ⁶ ביאור הלכה שם ד"ה או קטן.
- ⁷ הדין לכתחילה הוא משמעות לשון הרמב"ם (הלכות תפילין ג, טז) והשולחן ערוך (שם סעיף ב) שכל הפסול לכתובת תפילין פסול לכל עשייתו, התפירה ועשיית הבתים (חיפוי התפילין בעור בלשון הרמב"ם) נכללת ב"עשייתו" לפי דברי הרמב"ם "מפני השי"ן שעושים בעור". הבית יוסף (שם) ביאר שאף על פי שהטעם הוא "מפני השי"ן" נכללת כל עשיית הבתים ותפירתם בפסול זה "שאין לחלק בין קצת עשיה לקצת עשיה", כלומר בין שלבים שונים של אותה "עשיה" - עשיית הבתים הכוללת גם את תפירתם. ברם נחלקו האחרונים אם משמעות הדברים היא שכל שלבים אלה של "עשיית" התפילין צריכים להיות בידי מי שכשר לכותבן מדאורייתא, או שמשמעותם היא שמדרבנן בלבד אסרו את העשייה כולה על ידי הפסול לכתובה משום שפסול הוא מן התורה לעשיית השי"ן.
- למחלוקת זו נפקא מינה לעניין מי שהגיע לגיל מצוות אך לא נבדק אם הביא ב' שערות או לא, שכן לעניין דינים דרבנן סומכים על החזקה שהביא ב' שערות ולעניין דינים דאורייתא אין סומכים עליה, והכריע בעניין זה הביאור הלכה (שם ד"ה כל שפסול) שאף שלכתחילה אין לעשות את הבתים או לתפור את התפילין על ידי בן י"ג שלא ידוע אם הביא ב' שערות או לא, מכל מקום בדיעבד יש לסמוך על הסברה שפסולו של קטן לפעולות אלה הוא מדרבנן וממילא בן י"ג כשר לגביהן אפילו לא ידוע אם הביא ב' שערות.
- עוד כתב הביאור הלכה (ד"ה בכל תיקון) שלא רק עצם עשיית הבתים אלא גם "צמצום ריבוע הבתים" וכן כריכת הפרשיות בשיער - כיוון שמעכבות הן בכשרות התפילין מהלכה למשה מסיני, נכללות ב"כל תיקון עשייתו" ועל כן גם בהן פסול קטן. הביאור הלכה אומנם הזכיר רק את הכריכה בשיער, אבל פשוט הדבר שכוונתו גם לכריכת המטלית שהרי דין שתייהן שווה ונכלל באותה הלכה למשה מסיני שאליה ציין הביאור הלכה, וכמבואר ברמב"ם (הלכות תפילין ג, א). עם זאת פסול זה אינו חמור יותר מפסול עיקר הבתים והתפירה, וממילא גם לגבי נוגעת המחלוקת אם מן התורה הוא או מדרבנן ומסקנתו הנ"ל של הביאור הלכה שכן י"ג שלא ידוע אם הביא ב' שערות או לא כשר בדיעבד.
- יש לציין שאף שכשרות זו מבוססת על העמדת בן הי"ג על החזקה שהביא שערות (אף שהדבר לא נבדק) וראייתו כגדול, וגדול לכאורה מוחזק כמי שידוע לעשות "לשמה" (אם לימדוהו שכך הדין) בלי שיהיה גדול אחר "עומד על גביו" בשעת מעשה, בכל אופן התנה הביאור הלכה את ההיתר לעשות את קשר התפילין על ידי בן י"ג שלא ידוע אם הביא ב' שערות (ראה להלן) אלה בעמידת גדול על גביו של בן הי"ג. הדרישה לעשייה על ידי גדול בנוגע ליתר הפעולות האמורות חמורה יותר (כפי שעולה מדברי הביאור הלכה) ומסתבר אפוא שבה יש מקום לדרוש את עמידת הגדול על גבי הקטן מקל וחומר, ומסתבר שהסיבה שלא כתב הביאור הלכה כך היא משום שבנוגע ליתר הפעולות בלאו הכי הכשיר רק בדיעבד, ולעניין בדיעבד ייתכן שאם סומכים על ראיית בן הי"ג כגדול אין מקום שלא לסמוך עליו שעשה הכול "לשמה" גם ללא שיעמוד אחר על גביו.
- ⁸ ביאור הלכה (שם, ד"ה בכל תקון), ומסתבר, אף שלא כתב כך בפירושו, שטעמו מבוסס על הבנת המציאות הפשוטה שקשה לסמוך על "גדול" זה, שאך לפני זמן קצר "קטן" היה, ושוודאי גם שלא הורגל בעשיית תפילין "לשמה" (ובענייננו יש להוסיף גם את ההתרגשות האפשרית כגורם משפיע), שידע ויזכור לכוון "לשמה" בשעת מעשה, אם לא יעמוד גדול אחר על גביו ויזכיר לו זאת.
- דברים אלה נאמרו בביאור הלכה בהקשר של הכשר הקשר לכתחילה. אך לעניין דיעבד, מסתבר שכמו שהכשיר בדיעבד את עשיית הבתים וכו' על ידי בן י"ג, שלא ידוע אם הביא שערות, ללא שהדבר יותנה בדרישה שיעמוד גדול על גביו, הוא הדין - וקל וחומר - לעניין הקשירה (וכנ"ל בהערה הקודמת).
- ⁹ משנה ברורה סימן לג ס"ק כג וביאור הלכה שם ד"ה אפילו בדיעבד.

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:

הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינוביץ

יועצים מדעיים:

הרב פרו' אברהם שטינברג
הרב פרו' דרור פיקסלר
הרב פרו' נתן קלר

חדש - "צפנת ישעיהו" מאת הרב יוסף כרמל

הנביא ישעיהו פעל באחת מהתקופות הסוערות והדרמטיות ביותר בחיי האומה הישראלית, תקופה של ציפייה למשיח שנשברה ברעש אדמה נורא, וחוללה גם מהפך רוחני ופוליטי. האור בקצה המנהרה הפציע שוב רק בימיו של חזקיהו. צפנת ישעיהו: מעוזיה עד אחז מפגיש אותנו עם שלושה מלכים שעמדו בצומת היסטוריה בתולדות עמנו: עוזיה, המלך שדרש את האלוהים אך לקה בצרעת בעקבות חטאו; יותם, המלך הצידיק ביותר בתולדות עמנו; ואחז, המלך אשר הכיר בקב"ה אבל לא האמין בהשגחתו.

בביאורו לנבואות ישעיהו, נצמד הרב כרמל, לדברי חכמינו וגדולי הראשונים, ומציע דרך מרתקת ללימוד תנ"ך בעקבות חז"ל. קריאה זו מבהירה את התכנית האלוהית ומבררת סוגיות עקרוניות באמונה. צפנת ישעיהו מגלה לקורא את משמעות הנבואות לדורו של הנביא ואת הרלוונטיות שלהן לדורנו.

לרכישה

